

Piotr Taflowski

Uniwersytet Warszawski

<https://orcid.org/0000-0003-2798-3249>

DROGA NAUKOWA PROFESORA EDWARDA POTKOWSKIEGO

10 V 2019 r., w osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego, w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie odbyło się spotkanie poświęcone Jego pamięci. Celem sympozjum było zainicjowanie cyklicznych konferencji naukowych, które w intencji pomysłodawców mają stać się polem wymiany myśli pomiędzy archivistami a bibliologami, między badaczami dawnych dokumentów a badaczami ksiąg. Patronem tych sympozjów miał zostać ten wybitny badacz kultury średniowiecznej, zmarły 31 VII 2017 r.³⁹ Z tego też powodu warto przypomnieć Jego drogę naukową⁴⁰.

Edward Potkowski rozpoczął w 1955 r. studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego⁴¹. Po pierwszym roku studiów

³⁹ Teksty wspomnieniowe poświęcone Profesorowi Edwardowi Potkowskiemu: P. Taflowski, *Wspomnienie o Profesorze Edwardzie Potkowskim*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, t. 11, 2017, s. 131–137; J. Kaliszuk, *Edward Potkowski (1934–2017)*, „Nauka Polska. Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój”, 26, 2017, s. 144–146; J. Soszyński, *O profesorze Potkowskim*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, t. 80, 2017, s. 66–71; M. Kośka, *Edward Potkowski (10 V 1934–31 VII 2017)*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 25, 2018, s. 393–395 (pamięci Profesora został dedykowany cały tom XXV tego czasopiśma, zob. *Śp. Profesor Edward Potkowski (1934–2017)*, tamże, s. 3–4); J. Tyszkiewicz, *Edward Potkowski (10 V 1934–31 VII 2017)*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 125, 2018, z. 3, s. 803–805; A. Wałkowski, *Wspomnienie o Profesorze Edwardzie Potkowskim (1934–2017)*, „Acta Universitatis Lodzianae. Folia Librorum”, 2 (25), 2017, s. 145–158; D. Quirini-Popławska, *Professor Edward Potkowski (10 maja 1934–31 lipca 2017)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 145, 2018, z. 3, s. 661–664; J. Kaliszuk, *Edward Potkowski i jego dzieło*, „Studie o Rękopisach”, t. 48, 2018, s. 207–222. Opublikowane zostały także zapiski autobiograficzne Profesora, zob. E. Potkowski, *De vita sua*, wyd. J. Kaliszuk, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki”, t. 2, 2018, s. 173–184.

⁴⁰ Przed kilku laty ukazał się krótki artykuł biograficzny poświęcony Edwardowi Potkowskiemu: M. Kośka, *Professor Edward Potkowski — sylwetka uczonego*, „Archeion”, t. 115, 2014, s. 13–18.

⁴¹ S. Brzeziński, K. Fudalej, *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1930–2010. Słownik biograficzny*, Warszawa 2012, s. 96.

we Wrocławiu przeniósł się do Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, w którym studiował w latach 1956–1960. W Instytucie tym pozostał przez 26 lat. Tutaj uzyskał magisterium w zakresie historii, a następnie, w 1967 r., obronił doktorat. Tytuł rozprawy doktorskiej brzmiał: „Relikty wierzeń pogańskich w Niemczech w XII i XIII w. Problem życia i śmierci”. Została ona przygotowana pod kierunkiem prof. Tadeusza Manteuffla. Ten wybitny historyk był największym mistrzem trzydziestotrzyletniego wówczas, nowo promowanego doktora, który na zawsze zachował dla swego promotora ogromny szacunek.

W trakcie pracy naukowej, zdobywając kolejne stopnie, Edward Potkowski pozostawał człowiekiem niezwykle aktywnym nie tylko intelektualnie, ale także — jak byśmy dziś powiedzieli — mobilnym. Wielokrotnie wyjeżdżał na różnego rodzaju pobyty studyjne i stypendia do Francji i Niemiec, zawierając trwające przez kolejne dziesięciolecia znajomości w świecie naukowym, przywożąc do domu literaturę, zeszyty zapełnione notatkami oraz nowe pomysły badawcze. W 1974 r. odbył półroczne studia historyczno-mediewistyczne w paryskiej École Pratique des Hautes Études, Sciences historiques et philologiques. Stopień naukowy doktora habilitowanego otrzymał na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego w 1979 r. na podstawie rozprawy „Studia nad rolą książki rękopiśmiennej w kulturze Polski XIV–XV w.”, profesorem nadzwyczajnym nauk humanistycznych został dziesięć lat później, a tytuł naukowy profesora zwyczajnego uzyskał w 1997 r.

Zawodowo przez cztery dziesięciolecia związany był z Uniwersytetem Warszawskim, najpierw od 1963 do 1986 r. z Instytutem Historycznym (funkcje wicedyrektora pełnił w latach 1978–1981), a następnie z Instytutem Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej (później Informatyki Naukowej i Studiów Bibliologicznych) — od 1986 aż do odejścia na emeryturę w 2004 r. W okresie 1981–1986 piastował stanowisko dyrektora Archiwum Głównego Akt Dawnych⁴². Był także jednym z ojców-założycieli oraz profesorem Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusku, gdzie pracował w latach 1994–2012.

Profesor Edward Potkowski pełnił wiele funkcji w licznych organizacjach naukowych, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych. Był przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Informatyki Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego (1991–2004) oraz kierownikiem Zakładu Wiedzy o Dawnej Książce (później Wiedzy o Książce) tamże (1994–2004); członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii Nauki PAN (od 1999 r.); Zarządu Fundacji im. Aleksandra Gieysztor; Komitetu (Zarządu) Kasy im. J. Mianowskiego — Fundacji Popierania Nauki (1991–2009); Rady Naukowej tejże Fundacji (od 2010 r.); Komitetu Redakcyjnego „Kwartalnika Historycznego” (1985–2003); Komitetu Redakcyjnego „Wiadomości Historycznych” (1991–1998); redakcji „Przeglądu Humanistycznego” (2010–2011); Polskiego Komitetu Programu UNESCO „Pamięć Świata” (od 1996 r.); Komisji Historii Książki i Bibliotek PAN (od 2005 r.); Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od 1988 r.); Comité international de paléographie latine (od 1997 r.). Był inicjatorem

⁴² Więcej na ten temat zob. J. Krochmal, *Edward Potkowski jako dyrektor Archiwum Głównego Akt Dawnych (1981–1986)* [w:] *Historia memoria scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 21–32.

i założycielem Akademickiego Towarzystwa Edukacyjno-Naukowego Atena, a wcześniej także ważnego czasopisma archiwalno-historycznego „Miscellanea Historico-Archivistica”, którego trzy pierwsze numery redagował (od 1985 r.).

Naukowo współpracował z profesorem Sönke Lorenzem (1944–2012) z Uniwersytetu w Tybindze, z którym łączyły go także więzy przyjaźni. W ramach tej współpracy pełnił funkcję jednego z kierowników programów badawczych „Pismo i książka w średniowieczu” oraz „Kartuzi” (1994–2004). Owocem drugiego z tych programów było pięć artykułów poświęconych kartuzom oraz tom studiów kartuzjańskich, współredagowany przez Profesora⁴³. Był także inicjatorem i kierownikiem polskiego programu badawczego „Polska piszcząca w średniowieczu”.

Edward Potkowski wypromował kilkudziesięciu magistrów i doktorów, wielokrotnie powierzano mu recenzowanie rozpraw doktorskich i habilitacyjnych, przygotowywanie recenzji wydawniczych czy też opiniowanie projektów badawczych.

Listą publikacji Profesora liczy ponad 170 pozycji⁴⁴. Obejmuje ona zarówno monografie, jak i artykuły naukowe i popularnonaukowe, recenzje, wystąpienia konferencyjne, notki bibliograficzne, tłumaczenia, redakcje prac zbiorowych i czasopism oraz sprawozdania z konferencji. Publikował nie tylko po polsku, lecz także po niemiecku, angielsku i francusku (w przekładzie na ten język ukazała się Jego rozprawa habilitacyjna)⁴⁵. Jeden z artykułów ukazał się w przekładzie na język węgierski⁴⁶.

Krąg zainteresowań naukowych Edwarda Potkowskiego był bardzo szeroki. Znamy go głównie ze studiów nad pismem i piśmiennością w średniowieczu (w tym kodykologią, dziejami bibliotek, paleografią) oraz relacjami pomiędzy oralnością a piśmiennością, książką jako medium w komunikacji społecznej średniowiecza i przemianą kulturową, jaką stanowiło przejście od książki rękopiśmiennej do drukowanej⁴⁷. Ważną rolę w tych badaniach odgrywało zagadnienie piśmienności pragmatycznej (Profesor przyczynił się do upowszechnienia tego pojęcia w polskiej humanistyce) oraz różnych funkcji pisma⁴⁸. Wiele uwagi poświęcał badaniom nad dawnym szkolnictwem, a ściślej rzecz ujmując — szkołą jako miejscem działalności

⁴³ *Kartuzi. Teksty — książki — biblioteki*, wyd. S. Lorenz, E. Potkowski, współpraca A. Kamler, J. Puchalski, J. Soszyński, Warszawa 1999 (materiały z konferencji, która odbyła się w Warszawie we wrześniu 1996 r.).

⁴⁴ J. Kaliszuk, *Bibliografia prac prof. dr hab. Edwarda Potkowskiego za lata 1960–1998* [w:] *E scientia et amicitia. Studia poświęcone Profesorowi Edwardowi Potkowskiemu w sześćdziesięciolecie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. M. Drzewiecki et al., Warszawa-Pułtusk 1999, s. 7–21; T. Kędziora, *Bibliografia publikacji pracowników Instytutu Informatyki Naukowej i Studiów Bibliologicznych za lata 2001–2010*, Warszawa 2011, s. 62–63; M. Kośka, *Bibliografia prac profesora Edwarda Potkowskiego za lata 1999–2015* [w:] *Historia memoria scriptum*, s. 13–20.

⁴⁵ E. Potkowski, *Le livre manuscrit — la société — la culture dans la Pologne du bas Moyen Age (XIVe–XVe s.)*, Warszawa 1987 (seria „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego”).

⁴⁶ Tenże, *A középkori lengyel írásbeliség*, „Századok”, t. 122, 1988, s. 791–814.

⁴⁷ Tenże, *Wielki przełom w dziejach komunikacji społecznej u progu epoki nowożytnej: rękopis, książka ksylograficzna, druk* [w:] *Przeszłość i teraźniejszość. Prace ofiarowane profesorowi Adamowi Koseskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Dygo et al., Pułtusk 2009, s. 69–80.

⁴⁸ Tenże, *Paszkwile Jana z Pniew. Z dziejów kultury piśmiennej w Polsce XV wieku* [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane A. Gieysztorowi*, Warszawa 1991, s. 483–490; tenże, *Moc księgi — przykład św. Bonifacego* [w:] *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 203–216.

pisarskiej w średniowieczu⁴⁹. Profesor interesował się ponadto wczesnym humanizmem, kontaktami Europy z muzułmańskim Wschodem⁵⁰, opisami podróży, średniowiecznym i wczesnonowożytnym czarownictwem i demonologią, historią kultury, wierzeń i Kościoła, religioznawstwem, zakonami rycerskimi i średniowiecznymi bitwami, problemem memorii, a wreszcie rolą mitów w kulturze.

Pierwszy opublikowany przez niego tekst dotyczył relacji kultury starożytnej i renesansu. Debiut ten miał miejsce w 1960 r., tym samym, w którym Edward Potkowski złożył egzamin magisterski. Opublikował wówczas w czasopiśmie „Meander” dwuczęściowy artykuł poświęcony motywom antycznym w polskiej sztuce renesansowej XVI w.⁵¹ Do problematyki oddziaływania kultury antycznej na średniowieczną powracał w swych badaniach jeszcze później. W kolejnych latach wydał kilka prac z zakresu religioznawstwa, pisząc o euhemeryzmie i religiach Germanów, co wiązało się z tematyką Jego pracy doktorskiej.

W tym najwcześniejszym okresie pracy naukowej daje się zauważyć wpływ studiów filozoficznych, czego wyrazem był artykuł opublikowany w 1964 r.⁵² Religia, wierzenia pogańskie, Kościół i jego nauka, herezje, zakony rycerskie — tego rodzaju zagadnienia pozostawały w głównym nurcie zainteresowań i badań młodego uczonego w pierwszym okresie pracy naukowej.

W latach 60. i na początku lat 70. XX w. Edward Potkowski związany był z wolnomyślnym środowiskiem filozoficzno-religioznawczym i z czasopiśmie „Euhemer. Przegląd Religioznawczy — Zeszyty Filozoficzne”, w którym opublikował łącznie 15 artykułów i recenzji. Dopiero od połowy lat 70. Zaczął publikować w czasopismach historycznych. Wówczas to zmieniać się zaczął obszar zainteresowań naukowych Edwarda Potkowskiego. Zanim to jednak nastąpiło, w 1965 r. w serii „Co to jest?” wydana została interesująca publikacja poświęcona recepcji i funkcjonowaniu mitów w kulturze⁵³. Była to pierwsza książka, jaka wyszła spod pióra Edwarda Potkowskiego. Kolejna ukazała się po pięciu latach. Było to krótkie studium na temat magii i czarownic, w którym Autor opisywał genezę czarownictwa, stosowane dawniej zabiegi magiczne oraz dzieje czarownictwa od czasów najdawniejszych aż do nowożytnych⁵⁴. Do problematyki tej powrócił po upływie ćwierćwiecza⁵⁵. Warto wspomnieć także o zainteresowaniu

⁴⁹ Tenże, *In scola scriptum. Szkoła jako miejsce działalności pisarskiej w średniowieczu* [w:] *Nauczanie w dawnych wiekach. Edukacja w średniowieczu i u progu ery nowożytnej. Polska na tle Europy*, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Kielce 1997, s. 159–173; tenże, *Szkoła w społeczeństwie. System szkolnictwa w średniowieczu i u progu wczesnej nowożytności* [w:] *W 40-lecie powstania Uniwersytetu Śląskiego — szkolnictwo i nauka na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2009, s. 221–236.

⁵⁰ Tenże, *Balkany w XV wieku: osmańscy władcy i humaniści włoscy* [w:] *Historia i polityka. Studia i rozprawy dedykowane profesorowi Adamowi Koseskiemu*, red. A. Bartnicki, Pułtusk 2004, s. 571–577; tenże, *Dokument Bajezida II z 1489 roku jako przykład znaczenia Polski w Europie*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 18, 2011, s. 151–164.

⁵¹ Tenże, *Motywy antyczne w sztuce renesansowej XVI wieku w Polsce*, „Meander”, R. 15, 1960, z. 7, s. 345–357; z. 8–9, s. 465–475.

⁵² Tenże, *Potępienie racjonalizmu u Lullusa*, „Euhemer”, t. 5, 1964, s. 15–27.

⁵³ Tenże, *Mity*, Warszawa 1965.

⁵⁴ Tenże, *Czary i czarownice*, Warszawa 1970.

⁵⁵ Tenże, *Dzieje czarownicy — od historiografii problemu do antropologii historycznej* [w:] *Pochwała historii powszechnej. Księga ofiarowana Prof. A. Bartnickiemu*, Warszawa 1996, s. 59–75.

Profesora średniowieczną astrologią, której wyrazem było kilka artykułów⁵⁶. Świadectwem zainteresowań demonologią był artykuł opublikowany w 2001 r.⁵⁷ oraz późniejszy o pięć lat podobny tekst w języku niemieckim⁵⁸.

W 1971 r. ukazało się pierwsze wydanie książki poświęconej dziejom ruchów heretyckich oraz działalności zwalczającej je inkwizycji⁵⁹. Do studiów nad dziejami herezji Edward Potkowski powracał jeszcze w kolejnych publikacjach tej dekady⁶⁰. Co ważne, na przykładzie tych tekstów można zaobserwować, jak w Jego badaniach zainteresowania religioznawcze przelamywane były coraz wyraźniej ujęciem historycznym.

W 1973 r. opublikowana została, w zmienionej wersji, Jego rozprawa doktorska⁶¹. Książka była poświęcona stosunkowi ludności Niemiec w średniowieczu do zmarłych, a przede wszystkim odbiciom dawnych wierzeń pogańskich widocznych w obrzędach pogrzebowych już po rozpowszechnieniu się chrześcijaństwa. Była to ważna monografia, w której Autor omawiał problematykę wcześniej słabo zbadaną. Książka została zauważona nie tylko przez historyków, ale także przez archeologów, którzy jednak przyjęli ją z pewnymi zastrzeżeniami⁶².

Do najważniejszych syntetycznych prac Profesora z zakresu historii zaliczyć trzeba obszerny artykuł o stosunku papieżstwa do państw europejskich w XIII–XV w.⁶³

Okolo 1980 r. w badaniach Edwarda Potkowskiego zaznaczył się wyraźny zwrot. Profesor odchodził od problematyki religioznawczej, coraz więcej uwagi poświęcając studiom nad dawną książką, pismem i piśmiennością. Jego *opus magnum* to ważna monografia pod tytułem *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski* (Warszawa 1984). Jest to dzieło fundamentalne dla studiów nad kulturą książki w późnośredniowiecznej Polsce. Lata osiemdziesiąte, w okresie pracy w AGAD, zaowocowały także kilkoma publikacjami z zakresu archiwoznawstwa.

⁵⁶ Tenże, Wojciech Grabowski z *Sierpca i jego kalendarz astrologiczny* („*Iudicium astrologicum*”) na rok 1539, „*Notatki Plockie*”, t. 32, 1987, nr 2 (131), s. 7–11; tenże, *Mass Writing in Early Modern Europe: Iudicia Astrologica from Kraków* [w:] *Septuaginta Paulo Spunar oblata*, ed. J. K. Kroupa, Praha 2000, s. 534–539 (polska wersja tekstu opublikowana została dwa lata później: *Piśmiennictwo masowe w początkach epoki nowożytnej. „Iudicia astrologica” z Krakowa*, „*Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*”, t. 20, 2002, s. 17–25).

⁵⁷ Tenże, *Książka, pismo i diabeł w średniowieczu* [w:] *Ludzie — Kościół — wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze — wczesna epoka nowożytna)*, red. W. Iwańczak, S. K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 335–345.

⁵⁸ Tenże, *Gott, Schrift und Teuffel. Vorstellungen zu den heiligen und dämonischen Wirkungen der Schrift in Polen des 15.–16. Jahrhunderts* [w:] *Religion und Magie in Ostmitteleuropa. Spielräume theologischer Normierungsprozesse im Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, hg. T. Wünsch, Münster-Berlin 2006, s. 273–285.

⁵⁹ Tenże, *Heretycy i inkwizytorzy*, Warszawa 1971 (kolejne wydania: 1974, 2011).

⁶⁰ Tenże, *Haeresis et secta maleficorum. Powstanie stereotypu* [w:] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1976, s. 469–483; tenże, *Ruchy heterodoksyjne w chrześcijaństwie starożytnym i średniowiecznym* [w:] *Zarys dziejów religii*, red. J. Keller, W. Kotański i in., Warszawa 1976, s. 738–770; tenże, *Stereotyp herezyka-innowiercy w piśmiennictwie kaznodziejskim* [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 121–135.

⁶¹ Tenże, *Dziedzictwo wierzeń pogańskich w średniowiecznych Niemczech. Defuncti vivi*, Warszawa 1973.

⁶² Zob. recenzję pióra A. Abramowicza, „*Archeologia Polski*”, t. 20, 1975, nr 2, s. 483–485.

⁶³ E. Potkowski, *Papieżstwo a państwa europejskie (XIII–XV w.)* [w:] *Katolicyzm średniowieczny*, red. J. Keller, Warszawa 1977, s. 9–106.

W tym samym okresie w ważnym belgijskim wydawnictwie „Bulletin Codiologique” (przygotowywana na bieżąco bibliografia opracowań poświęconych rękopisom średniowiecznym wraz z ich krótkim omówieniem krytycznym) zamieszczono 40 sporządzonych przez niego notek bibliograficznych dotyczących polskich publikacji z zakresu badań nad dawną kulturą piśmienną. Warto dodać, że Edward Potkowski był bardzo sumiennym i rzetelnym czytelnikiem. Na fisekach, których liczba z biegiem lat sięgnęła przynajmniej kilkunastu setek, notował swoje uwagi dotyczące bodaj każdego przeczytanego tekstu naukowego. Wyrazem Jego zainteresowań naukowych był także podręczny, wykorzystywany na bieżąco, bogaty księgozbiór, gromadzony w mokotowskim mieszkaniu, obfitujący w monografie z zakresu historii i bibliologii historycznej, albumy, faksymile czy wydawnictwa źródłowe, składający się z woluminów w językach polskim, niemieckim, łacińskim, francuskim, włoskim i angielskim.

Ważne miejsce w badaniach Edwarda Potkowskiego zajmowały zagadnienia produkcji książki rękopiśmiennej⁶⁴, a przede wszystkim osoby zajmujące się ich przepisywaniem (katedralisi), którym poświęcił kilka odrębnych artykułów⁶⁵. Był redaktorem tomu *Kopiści i kolofony rękopisów średniowiecznych ze zbiorów polskich*, t. 1, *Biblioteki Warszawy* (Warszawa 1993). Pozostawił po sobie, w postaci fisek, obszerną kartotekę imion kopistów.

Interesowały go początki publicystyki politycznej i kościelnej w Polsce w XV stuleciu⁶⁶, a także wykształcenie i piśmienność wśród kobiet⁶⁷. Szczególnie intrygującą go postacią historyczną była Joanna d’Arc. Po 2000 r., kierując projektem badawczym „Kartuzi”, pięć artykułów poświęcił piśmienności w zakonach kartuzów oraz jeden zakonowi cystersów.

⁶⁴ Tenże, *Produkcja ksiąg — nowe rzemiosło w miastach późnego średniowiecza*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis”, F. 21, *Studia Historica*, t. 3, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 233–245; tenże, *Pisarz i jego praca: „causa scribendi” we wczesnym średniowieczu* [w:] *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2005, s. 13–21.

⁶⁵ Tenże, *Katedralisi na dworze królowej Jadwigi. Z dziejów kultury książki w Polsce schyłku średniowiecza*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 1, 1985, s. 225–241 (tekst ten dwa lata później opublikowany został także w języku angielskim: *Kathedrales at the Court of Queen Hedwig. A Contribution to the History of Culture in Poland in the Late Middle Ages*, „Codices Manuscripti”, t. 13, 1987, s. 3, s. 79–87); tenże, *Katedralisi gdańscy. Z dziejów książki w Gdańsku XV w.* [w:] *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane J. Szymańskiemu*, Lublin 1992, s. 209–219; tenże, „*Cathedrales Poloniae*”: *copistes professionnels en Pologne à la fin du Moyen âge* [w:] *Le Statut du scribeur au Moyen Âge*, ed. M. C. Hubert, E. Pouille, M. H. Smith, Paris 2000, s. 333–343.

⁶⁶ Tenże, *Pismo i polityka. Początki publicystyki politycznej w Polsce XV w.* [w:] *Kultura — polityka — dyplomacja. Studia ofiarowane Prof. J. Maciszewskiemu*, Warszawa 1990, s. 320–337; tenże, *Z dziejów publicystyki i propagandy politycznej w późnym średniowieczu* [w:] *Studia archiwalne — historyczne — politologiczne*, red. A. Czubiński, J. Macholak, Szczecin 2004, s. 91–98.

⁶⁷ Tenże, *Kobieta a książka w średniowieczu — wybrane problemy*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 105, 1998, s. 3–18; tenże, *Konrad Bitschin — edukacja kobiet i korzyści czytania* [w:] *Prusy, Polska, Europa. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowoczesnych. Prace ofiarowane Profesorowi Zenonowi Hubertowi Nowakowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. A. Radziwiński, J. Tandecki, Toruń 1999, s. 348–359.

Edward Potkowski napisał trzy książki popularnonaukowe, wydane w seriach „Historyczne Bitwy” i „Dzieje Narodu i Państwa Polskiego”. Były to: dotycząca wojny stuletniej *Crécy — Orlean 1346–1429* (Warszawa 1986) oraz dwa opracowania piętnastowiecznych bitew: *Warna 1444* (Warszawa 1990, 2004) i *Grunwald 1410* (Kraków 1994). Poza seriami wydano dwie kolejne Jego książki: *Rycerze w habitach* (Warszawa 1974, 1978) i *Zakony rycerskie* (Warszawa 1995, 2005).

Swego rodzaju podsumowaniem prowadzonych przez dwa dziesięciolecia badań nad kulturą piśmienną jest tom zatytułowany *Książka i pismo w średniowieczu: studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej* (Pułtusk 2006). Jest to zbiór 18 opublikowanych wcześniej tekstów, które Autor na nowo opracował, przeredagował i uzupełnił. Jak sam napisał, „Zamieszczone w tym tomie studia powstawały [...] stopniowo, w miarę pogłębiania studiów nad interesującą mnie problematyką roli książki i pisma w średniowieczu, w miarę powstawania nowych osiągnięć mediewistycznych badań historycznych i poszerzania moich lektur o prace z zakresu innych nauk społecznych”.

W ostatnich latach życia Edward Potkowski nie odkładał pióra, wciąż pisał i publikował, niemniej od 2010 r. daje się zauważyć kolejny zwrot w Jego twórczości. Tekstów z lat 2011–2015 jest już mniej i dotyczą one w większym stopniu prywatnych zainteresowań Profesora i spraw mu najbliższych. W 2012 r. ukazał się, napisany wspólnie z żoną, tekst poświęcony ojcu Pani Zofii, generałowi Heliodorowi Cepie⁶⁸. Rok później Profesor opublikował dwa artykuły — jeden dotyczący chronogramów⁶⁹, drugi zaś początków kryptografii i „pism tajemnych”⁷⁰. Obiema tymi kwestiami interesował się hobbystycznie przez wiele lat. Od dawna spisywał chronogramy, gromadził też informacje o dawnych szyfrach. W 2015 r. ukazał się ostatni Jego ważny artykuł podsumowujący, na potrzeby czytelnika międzynarodowego, wieloletnie badania Profesora E. Potkowskiego nad początkami książki w Polsce⁷¹.

Już po śmierci Profesora w 2017 r. opublikowane zostały trzy ostatnie teksty. Pierwszy z nich ukazał się w specjalnym tomie czasopisma „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, poświęconym polonikom w zbiorach obcych (materiały konferencyjne)⁷². W drugim Autor omawiał początki łacińskiej

⁶⁸ Z. Potkowska, E. Potkowski, *Generał Heliodor Cepa. Losy Wielkopolan pierwszego pokolenia budującego odrodzoną Polskę* [w:] *Krotoszyn i okolice. Opracowania i materiały źródłowe*, t. 8, red. J. Zdunek, Krotoszyn 2012, s. 203–223.

⁶⁹ E. Potkowski, *O chronogramach — w kręgu inskrypcji i tekstów* [w:] *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Jaworska, S. Górzyński, Warszawa 2013, s. 83–110.

⁷⁰ Tenże, *U początków nowożytnej kryptografii — „pisma tajemne” w średniowieczu* [w:] *Szlachta polska i jej dziedzictwo. Księga na 65 lat prof. dr. hab. Jana Dziegielewskiego*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2013, s. 35–61.

⁷¹ E. Potkowski, *The Book in the World of Politics: Early Literary Culture in Poland, 10th–12th Century* [in:] *Book versus Power. Studies in the Relations between Politics and Culture in Polish History*, ed. by J. Soszyński and A. Chamera-Nowak, editorial assistance by D. Embree, translated by J. Soszynski, Frankfurt am Main 2015, p. 15–44.

⁷² Tenże, *Średniowieczne polonika rękopiśmienne w zbiorach obcych*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, t. 11, 2017, s. 41–46.

kultury pisma i książki w Polsce pierwszych Piastów⁷³. Trzeci poświęcony został pierwszym księgom Polaków⁷⁴.

Życie naukowe Profesora Edwarda Potkowskiego wypełnione było działalnością bardzo różnorodną. Był człowiekiem bardzo aktywnym intelektualnie, ciekawym świata, o wielu zainteresowaniach, dzięki czemu udawało mu się poszerzać zakresy własnych pól badawczych i nie zasklepiac się w jednej wąskiej dziedzinie. Było to życie spełnione, w którym udało mu się — jako uczoneму — osiągnąć wszystko, w tym także to, co najważniejsze i najtrudniejsze do zdobycia — autorytet i szacunek jakim darzyliśmy go za życia i z jakim odnosimy się dziś do pamięci o nim.

ANEKS⁷⁵

Publikacje Profesora Edwarda Potkowskiego — uzupełnienie
(zestawiła Zofia Potkowska)

1. *Krzyżacy na Bliskim Wschodzie*, „As-Sadaka”, t. 4, 1984, nr 30, s. 24–29.
2. *Hołd Pruski w opiniach historyków polskich*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 23, 2016, s. 81–92.
3. *Ludus et ars scribendi — chronogrammata: tradycje, zmiany i trwanie* [w:] *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem — średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*, red. T. Ciesielski, W. Iwańczak, Warszawa 2016, s. 363–372.
4. *O pisaniu we wczesnym średniowieczu: wielkie zmiany* [w:] *Świat historyka. Studia ofiarowane prof. Janowi Tyszkiewiczowi*, red. M. Nagielski, G. Rostkowski, Pułtusk 2016, s. 289–306.
5. *Chryścianizacja Polski — początki łacińskiej kultury pisma i książki w Polsce pierwszych Piastów* [w:] *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 11–45.
6. *Moje zainteresowania dziejami Pomorza* [w:] *Pomorze i archiwa. Księga pamiątkowa z okazji 75. urodzin Profesora Kazimierza Kozłowskiego*, red. M. Frankeł, R. Gaziński, Szczecin 2017, s. 214–221.
7. *Pierwsze księgi Polaków. Księgi święte w kulcie i kulturze Polski X–XII w.* [w:] *Pierwsze wieki chrześcijaństwa w Polsce: do roku 1200*, red. J. Tyszkiewicz, K. Łukawski, Pułtusk 2017, s. 9–30.
8. *Średniowieczne polonika rękopiśmienne w zbiorach obcych*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, tom specjalny: „Polonica w Zbiorach Obcych” 2017, s. 41–46.

⁷³ Tenże, *Chryścianizacja Polski — początki łacińskiej kultury pisma i książki w Polsce pierwszych Piastów* [w:] *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 11–45.

⁷⁴ Tenże, *Pierwsze księgi Polaków. Księgi święte w kulcie i kulturze Polski X–XII w.* [w:] *Pierwsze wieki chrześcijaństwa w Polsce: do roku 1200*, red. J. Tyszkiewicz, K. Łukawski, Pułtusk 2017, s. 9–30.

⁷⁵ W aneksie wymieniono najnowsze publikacje Edwarda Potkowskiego oraz jedną starszą (opublikowaną w 1984 r.), których nie zawierają zestawienia bibliograficzne Jerzego Kaliszuka, Tomasza Kędziory i Małgorzaty Kośki (zob. przypis 1). Planowane jest wydanie niepublikowanych wcześniej prac Profesora.

BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz Andrzej, [rec.], „Archeologia Polski”, t. 20, 1975, nr 2, s. 483–485.
- Brzeziński Szymon, Fudalej Krzysztof, *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1930–2010. Słownik biograficzny*, Warszawa 2012.
- Kaliszук Jerzy, *Bibliografia prac prof. dr hab. Edwarda Potkowskiego za lata 1960–1998* [w:] *E scientia et amicitia. Studia poświęcone Profesorowi Edwardowi Potkowskiemu w sześćdziesięciopięciolatecie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. M. Drzewiecki et al., Warszawa-Pułtusk 1999, s. 7–21.
- Kaliszук Jerzy, *Edward Potkowski (1934–2017)*, „Nauka Polska. Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój”, 26, 2017, s. 144–146.
- Kaliszук Jerzy, *Edward Potkowski i jego dzieło*, „Studia o Rukopisach”, t. 48, 2018, s. 207–222.
- Kartuzi. Teksty — książki — biblioteki*, wyd. S. Lorenz, E. Potkowski, współpraca A. Kamler, J. Puchalski, J. Soszyński, Warszawa 1999.
- Kędziora Tomasz, *Bibliografia publikacji pracowników Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych za lata 2001–2010*, Warszawa 2011.
- Kośka Małgorzata, *Bibliografia prac profesora Edwarda Potkowskiego za lata 1999–2015* [w:] *Historia memoria scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 13–20.
- Kośka Małgorzata, *Edward Potkowski (10 V 1934–31 VII 2017)*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 25, 2018, s. 393–395.
- Kośka Małgorzata, *Profesor Edward Potkowski — sylwetka uczonego*, „Archeion”, t. 115, 2014, s. 13–18.
- Krochmal Jacek, *Edward Potkowski jako dyrektor Archiwum Głównego Akt Dawnych (1981–1986)* [w:] *Historia memoria scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 21–32.
- Potkowska Zofia, Potkowski Edward, *Generał Heliodor Cępa. Losy Wielkopolan pierwszego pokolenia budującego odrodzoną Polskę* [w:] *Krotoszyn i okolice. Opracowania i materiały źródłowe*, t. 8, red. J. Zdunek, Krotoszyn 2012, s. 203–223.
- Potkowski Edward, „*Cathedrales Poloniae*”: *copistes professionnels en Pologne à la fin du Moyen âge* [w:] *Le Statut du scripteur au Moyen Âge*, ed. M. C. Hubert, E. Poulle, M. H. Smith, Paris 2000, s. 333–343.
- Potkowski Edward, *A középkori lengyel trásbeliség*, „Századok”, t. 122, 1988, s. 791–814.
- Potkowski Edward, *Balkany w XV wieku: osmańscy władcy i humaniści włoscy* [w:] *Historia i polityka. Studia i rozprawy dedykowane profesorowi Adamowi Koseskiemu*, red. A. Bartnicki, Pułtusk 2004, s. 571–577.
- Potkowski Edward, *Chryścianizacja Polski — początki łacińskiej kultury pisma i książki w Polsce pierwszych Piastów* [w:] *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 11–45.
- Potkowski Edward, *Czary i czarownice*, Warszawa 1970.
- Potkowski Edward, *De vita sua*, wyd. J. Kaliszук, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki”, t. 2, 2018, s. 173–184.
- Potkowski Edward, *Dokument Bajezida II z 1489 roku jako przykład znaczenia Polski w Europie*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 18, 2011, s. 151–164.

- Potkowski Edward, *Dziedzictwo wierzeń pogańskich w średniowiecznych Niemczech. Defuncti vivi*, Warszawa 1973.
- Potkowski Edward, *Dzieje czarownicy — od historiografii problemu do antropologii historycznej* [w:] *Pochwała historii powszechnej. Księga ofiarowana Prof. A. Bartnickiemu*, Warszawa 1996, s. 59–75.
- Potkowski Edward, *Gott, Schrift und Teuffel. Vorstellungen zu den heiligen und dämonischen Wirkungen der Schrift in Polen des 15.–16. Jahrhunderts* [w:] *Religion und Magie in Ostmitteleuropa. Spielräume theologischer Normierungsprozesse im Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, hg. T. Wünsch, Münster-Berlin 2006, s. 273–285.
- Potkowski Edward, *Haeresis et secta maleficorum. Powstanie stereotypu* [w:] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1976, s. 469–483.
- Potkowski Edward, *Heretycy i inkwizytorzy*, Warszawa 1971.
- Potkowski Edward, *In scola scriptum. Szkoła jako miejsce działalności pisarskiej w średniowieczu* [w:] *Nauczanie w dawnych wiekach. Edukacja w średniowieczu i u progu ery nowożytnej. Polska na tle Europy*, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Kielce 1997, s. 159–173.
- Potkowski Edward, *Katedralisi gdańscy. Z dziejów książki w Gdańsku XV w.* [w:] *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane J. Szymańskiemu*, Lublin 1992, s. 209–219.
- Potkowski Edward, *Katedralisi na dworze królowej Jadwigi. Z dziejów kultury książki w Polsce schyłku średniowiecza*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 1, 1985, s. 225–241.
- Potkowski Edward, *Kathedrales at the Court of Queen Hedwig. A Contribution to the History of Culture in Poland in the Late Middle Ages*, „Codices Manuscripti”, t. 13, 1987, s. 3, s. 79–87.
- Potkowski Edward, *Kobieta a książka w średniowieczu — wybrane problemy*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 105, 1998, s. 3–18.
- Potkowski Edward, *Konrad Bitschin — edukacja kobiet i pożytki czytania* [w:] *Prusy, Polska, Europa. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych. Prace ofiarowane Profesorowi Zenonowi Hubertowi Nowakowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. A. Radziwiński, J. Tandecki, Toruń 1999, s. 348–359.
- Potkowski Edward, *Książka, pismo i diabeł w średniowieczu* [w:] *Ludzie — Kościół — wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze — wczesna epoka nowożytna)*, red. W. Iwańczak, S. K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 335–345.
- Potkowski Edward, *Le livre manuscrit — la société — la culture dans la Pologne du bas Moyen Age (XIVe–XVe s.)*, Warszawa 1987 (seria „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego”).
- Potkowski Edward, *Mass Writing in Early Modern Europe: Iudicia Astrologica from Kraków* [w:] *Septuaginta Paulo Spunar oblata*, ed. J. K. Kroupa, Praha 2000, s. 534–539.
- Potkowski Edward, *Mity*, Warszawa 1965.
- Potkowski Edward, *Moc księgi — przykład św. Bonifacego* [w:] *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 203–216.
- Potkowski Edward, *Motywy antyczne w sztuce renesansowej XVI wieku w Polsce*, „Meander”, R. 15, 1960, z. 7, s. 345–357; z. 8–9, s. 465–475.

- Potkowski Edward, *O chronogramach — w kręgu inskrypcji i tekstów* [w:] *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Jaworska, S. Górzyński, Warszawa 2013, s. 83–110.
- Potkowski Edward, *Papiestwo a państwa europejskie (XIII–XV w.)* [w:] *Katolicyzm średniowieczny*, red. J. Keller, Warszawa 1977, s. 9–106.
- Potkowski Edward, *Paszkwile Jana z Pniew. Z dziejów kultury piśmiennej w Polsce XV wieku* [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane A. Gieysztorowi*, Warszawa 1991, s. 483–490.
- Potkowski Edward, *Pierwsze księgi Polaków. Księgi święte w kulcie i kulturze Polski X–XII w.* [w:] *Pierwsze wieki chrześcijaństwa w Polsce: do roku 1200*, red. J. Tyszkiewicz, K. Łukawski, Pułtusk 2017, s. 9–30.
- Potkowski Edward, *Pisarz i jego praca: „causa scribendi” we wczesnym średniowieczu* [w:] *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2005, s. 13–21.
- Potkowski Edward, *Pismo i polityka. Początki publicystyki politycznej w Polsce XV w.* [w:] *Kultura — polityka — dyplomacja. Studia ofiarowane Prof. J. Maciszewskiemu*, Warszawa 1990, s. 320–337.
- Potkowski Edward, *Piśmiennictwo masowe w początkach epoki nowożytnej. „Iudicia astrologica” z Krakowa, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”*, t. 20, 2002, s. 17–25.
- Potkowski Edward, *Potępienie racjonalizmu u Lullusa, „Euhemer”*, t. 5, 1964, s. 15–27.
- Potkowski Edward, *Produkcja ksiąg — nowe rzemiosło w miastach późnego średniowiecza, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis”*, F. 21, *Studia Historica*, t. 3, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 233–245.
- Potkowski Edward, *Ruchy heterodoksyjne w chrześcijaństwie starożytnym i średniowiecznym* [w:] *Zarys dziejów religii*, red. J. Keller, W. Kotański i in., Warszawa 1976, s. 738–770.
- Potkowski Edward, *Stereotyp heretyka-innowiercy w piśmiennictwie kaznodziejским* [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 121–135.
- Potkowski Edward, *Szkoła w społeczeństwie. System szkolnictwa w średniowieczu i u progu wczesnej nowożytności* [w:] *W 40-lecie powstania Uniwersytetu Śląskiego — szkolnictwo i nauka na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2009, s. 221–236.
- Potkowski Edward, *Średniowieczne polonika rękopiśmienne w zbiorach obcych, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”*, t. 11, 2017, s. 41–46.
- Potkowski Edward, *The Book in the World of Politics: Early Literary Culture in Poland, 10th–12th Century* [in:] *Book versus Power. Studies in the Relations between Politics and Culture in Polish History*, ed. by J. Soszyński and A. Chamera-Nowak, editorial assistance by D. Embree, translated by J. Soszynski, Frankfurt am Main 2015, p. 15–44.
- Potkowski Edward, *U początków nowożytnej kryptografii — „pisma tajemne” w średniowieczu* [w:] *Szlachta polska i jej dziedzictwo. Księga na 65 lat prof. dr. hab. Jana Dziegielewskiego*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2013, s. 35–61.
- Potkowski Edward, *Wielki przełom w dziejach komunikacji społecznej u progu epoki nowożytnej: rękopis, książka ksylograficzna, druk* [w:] *Przeszłość i terażniejszość. Prace ofiarowane profesorowi Adamowi Koseskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Dygo et al., Pułtusk 2009, s. 69–80.

- Potkowski Edward, *Wojciech Grabowski z Sierpca i jego kalendarz astrologiczny („Iudicum astrologicum”) na rok 1539*, „Notatki Płockie”, t. 32, 1987, nr 2 (131), s. 7–11.
- Potkowski Edward, *Z dziejów publicystyki i propagandy politycznej w późnym średniowieczu [w:] Studia archiwalne — historyczne — politologiczne*, red. A. Czubski, J. Macholak, Szczecin 2004, s. 91–98.
- Quirini-Popławska Danuta, *Profesor Edward Potkowski (10 maja 1934–31 lipca 2017)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 145, 2018, z. 3, s. 661–664.
- Soszyński Jacek, *O profesorze Potkowskim*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, t. 80, 2017, s. 66–71.
- Śp. *Profesor Edward Potkowski (1934–2017)*, [od Redakcji], „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 25, 2018, s. 3–4.
- Tafiłowski Piotr, *Wspomnienie o Profesorze Edwardzie Potkowskim*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, t. 11, 2017, s. 131–137.
- Tyszkiewicz Jan, *Edward Potkowski (10 V 1934–31 VII 2017)*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 125, 2018, z. 3, s. 803–805.
- Wałkowski Andrzej, *Wspomnienie o Profesorze Edwardzie Potkowskim (1934–2017)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum”, 2 (25), 2017, s. 145–158.

Piotr Tafiłowski, Academic accomplishments of Professor Edward Potkowski

Summary

The text presents the scholarly accomplishments of Edward Potkowski, a historian of the written culture of the Middle Ages, researcher of the history of manuscripts. Edward Potkowski was a professor at the University of Warsaw and the Aleksander Gieysztor Academy of Humanities in Pułtusk, as well as director of the Central Archive of Historical Records in Warsaw (1981–1986) and member of many scholarly institutions, both Polish and foreign.

Słowa kluczowe: Edward Potkowski, średniowiecze, książka rękopiśmienna, historia kultury, historia religii

Keywords: Edward Potkowski, Middle Ages, manuscripts, history of culture, history of religion